TARTU VALLUTAMINE VENELASTE POOLT 1656. AASTAL.

E. Tender.

Vene-Rootsi sõda 1656—1658 (resp. 61), üks episood igivanas võitluses Balti ranniku pärast, moodustab huvitava peatüki Liivimaa, eriti Tartu linna ajaloos 17. sajandil. Selle järelmõjud siinsete siseolude kujunemisele on jälgitavad Põhjasõjani, mille „peaprooviks" seda õigustatult võib lugeda. Sellegipärast on see sõda leidnud äärmiselt vähe tähelepanu nii kohalike kui vene ja rootsi ajaloouurijate poolt ega ole ilmunud sellest, kui mitte arvestada Carloni tuntud, kuid mõneski suhtes ebarahuldavat tööd [1], ühtegi vastuvõetavat üldkäsitlust. Peaaegu täielikult puuduvad samuti monograafiad sõja üksiksündmuste kohta.

Alljärgnevas on püütud anda põgus ülevaade 1656.—58. a. sõja ühest tähtsamast sündmusest ning ühtlasi Vene tookordsest suurimast saavutusest — Tartu vallutamisest 1656. a. sügisel. Töö põhjeneb peamiselt Rootsi Riigiarhiivis, Rootsi Sõjaarhiivis, Läti Riigiarhiivis, Eesti Riigi-Keskarhiivis ning Tartu ja Tallinna Linnaarhiivides säilival materjalil, millest ainult osa on avaldatud Fr. Bienemann jun. poolt [2]. Vene allikatest oli olude sunnil võimalik kasutada ainult trükituid. Arvestades töö iseloomu on jäetud ära üksikasjalised joonealused tsitaadid.

Sõja keeruka ja mitmes punktis veel selgitamata eelloo juures on siinkohal võimalik peatuda ainult mõne sõnaga.

A. 1654 alistusid Poola vastu mässu tõstnud Ukraina kasakad Moskva tsaarile. Kuna Poola ei tahtnud seda tunnustada, alustas Vene veel samal aastal sõda ning vallutas, kasutades Poola-Leedu peaaegu täielikku sõjalist ettevalmistamatust, järgmise aasta lõpuks suurema osa Leedust, kaasa arvatud pealinn. Sel momendil astus mängu veelgi kar-

1 Ryska Kriget 1656—1658. (Stockholm 1903).

2 Briefe und Aktenstücke zur Geschichte der Verteidigung und Kapitulation Dorpats 1656. Mitt. d. Ges. f. Gesch. u. Altertumsk. Riga B. 16. (Riga 1896).

Tartu VI, lk. 205